

YOSHLAR MA'NAVIY TARBIYASIDA ZIYOLILAR MAS'ULIYATI VA INTELLEKTUAL SALOHİYATNI SHAKLLANTIRISH MASALALARI

Radjapov Odilbek Babanazarovich

Urganch innovatsion universiteti "Tarix" kafedrasi dotsenti

Ozodova Onagul Umidbek qizi

Urganch Davlat pedagogika instituti magistranti

Insonning ma'naviy-axloqiy jihatdan yetukligi asosan uning ziyolilik darajasi bilan belgilanadi. Bu jarayon esa insonni o'zligini bilishga bo'lgan intilish davomida to'plagan kundalik va ilmiy darajasidan kelib chiqadigan nazariy bilimlar va amaliy tajribalari bilan chambarchas bog'liqdir. Shuningdek bu jarayonda har bir insonni ziyolilik darajasi o'zining muhim xususiyatlari bilan ham alohida ajralib turadi. Chunki ba'zi bir insonlarning kasbi, mutaxassisligi, ixtisoslik darajasi va turmush tarzi bir-biriga yaqin bo'lganligi bilan ularni ziyolilik darajasi turlicha shaklda namoyon bo'ladi. Bizga ma'lumki ba'zi bir insonlarda voqelikni idrok qilish darajasi o'zining tezligi va aniqligi bilan alohida ajralib tursa, boshqalarniki esa sodir bo'layotgan o'zgarishlarni asta-sekin o'zlashtirish va tahlil qilish, lekin to'g'ri qat'iy xulosa chiqarish bilan xarakterlanadi. Bu fikrlardan ma'lum bo'ladiki, "ziyolilik" intellektual faoliyatning amaliy ifodasi hisoblanadi. Shu boisdan ham B.R.Isoqov to'g'ri ta'kidlaganidek, "Ziyolilik tamoyiliga hukmron- ma'muriy doiralar va xalq tomonidan o'ziga xos munosabatlar mavjud. Chunonchi, birinchi toifadagilar ko'p hollarda ziyolilikka umumiy tarzda ijobiy munosabatda bo'ladilar, lekin masala muayyan ziyoli shaxslarga borib taqalganda, manfaatlar to'qnashuvi ro'y beradi: ziyolilar hukmronlar toifasidan ziyolilik tamoyili asosida yashash va ish yuritishni talab qiladilar, bu esa ularga, tabiiyki, yoqmaydi, buni hokimiyat ishlariga aralashish deb ijirg'anadilar, turli bahonalar topib, zimdan ziyolilarga qarshi kurashadilar"(1.84). Shu boisdan ham bu davrda fidoiy ziyolilarimiz millat, manfaat uchun qayg'urib boy tariximizni, ulkan milliy ma'naviyatimiz unsurlarini imkon doirasida yoshlar ongiga yetkazishga xarakat qildilar. Shunday bo'lsada hali tariximiz, o'z milliy o'tmishimiz haqida yetarli ma'lumotlarni o'rganmagan, o'rgana olmagan edik. Faqat O'zbekiston davlat mustaqilligini qo'lga kiritgandan keyingina o'zbek xalqi ma'naviy rivojlanish yo'liga qaytdi.

Mustaqillik milliy madaniyat va an'analarni qaytarish, o'z taqdirini o'zi belgilash hamda o'z hayotini milliy manfaatlar va qadriyatlarga muvofiq ravishda qayta qurish imkonini berdi. bugun ana shu imkoniyadan foydalangan holda, har birimiz milliy ma'naviyatimizni qayta tiklash va avlodlarga yetkazish uchun ilmiy izlanishlar olib borishimiz zarur. Bu esa nafaqat ilm ag'li, o'qituvchi, talaba-yoshlar balki har birimizning burchimizdir. Shu nuqtai-nazardan qaraganda, bugungi kunda yoshlar

ongiga milliy g'oyamizni singdirish, ularni mehnasevar, halol va pok ruhda tarbiyalovchi insonlar bizning ustoz – muallimlarimizdir. Ziyolilarimiz yurt ravnaqi, vatan taqdiriga ma'suliyat bilan yondashadi. Shuning uchun ham ularni millat rahnamolari deb atashimiz mumkin. Shu boisdan ham bugungi yosh avlodni adolat, ezgulik, yaxshilik, donolik, ilm-zakovatlilik, donishmandlik, go'zal xulq-atvorlik kabi axloqiy qadriyatlar asosida tarbiyalash barcha ziyolilarimizning mas'uliyatli vazifalaridan biriga aylanmog'i lozim. Chunki jamiyatimizning taraqqiyoti yosh avlodga bog'liq ekan, ularni ezgu g'oyalar ruhida tarbiyalash ko'zlagan maqsadimizga yetishning muhim yo'lidir.

Millat tafakkuri va ma'naviyatini yuksaltirish, kelajak avlodni milliy va umumbashariy qadriyatlar ruhida tarbiyalashda ijod ahli, ma'rifatparvar ziyolilarning xizmatlari beqiyos. Bu vazifani zimmasiga olgan inson, eng avvalo, o'zi yetarlicha ma'naviy ne'matlardan bahramand bo'lmog'i, san'at va adabiyotning jozibasini chuqur his qilmog'i, dunyo madaniyatlaridan boxabar turmog'i darkor. Shu boisdan ham mustaqil yurtimizda insonni qadrlash, jumladan, millatlarimizning ma'naviy-ma'rifiy takomiliga o'lgan hissa qo'shgan chinakam ziyolilar hurmat-e'tiborini joyiga qo'yishdek ezgu an'analarni tiklashga alohida e'tibor qaratish muhim ahamiyatga ega. Darhaqiqat, intellektual tarbiya bugungi kunning eng dolzarb masalasi. Bu ishga yurtimizning barcha ziyolilari – o'qituvchilar, jurnalistlar, yozuvchilar, vrachlar, artistlar, barcha rahbarlar birdek mas'uldirlar.

Ziyolilar soni tinimsiz ko'payib, ularning jamiyat hayotidagi roli ortib bormoqda. Bu avvalo fan-texnika taraqqiyoti, shuningdek hozirgi jamiyatda ma'naviy xizmatlarga bo'lgan ehtiyojning ortishi bilan bog'liq. Mamlakatimizda ziyolilik madaniyatini hozirgi zamon talablari darajasida olib borishda mavjud barcha imkoniyatlar va vositalardan samarali foydalanganimizdagina yuksak intellektual salohiyatli yoshlarni tarbiyalashga mumkin bo'ladi. Zero, I.B.Siddiqov to'g'ri ta'kidlaganidek, "Intellektual salohiyat insonning ma'naviy olami, manfaatlari, ehtiyojlari bilan shartlangan intellekti natijasida namoyon bo'ladi. Inson intellektining integral strukturasi, jamiyatda namoyon bo'lishi uning professional faoliyati orqali yuzaga chiqadi"(2.12).

Ongli, mustahkam immunitetli inson ziyoli bo'ladi, ziyoli inson esa har bir ishda faollik ko'rsatadi. Ziyolilik madaniyati jamiyatdagi o'ziga xos tub o'zgarishlarga tanqidiy, mustaqil fikrlashi bilan tavsiflanadi. Erta rivojlanish va katta qobiliyatga egalik empirik mezon bo'lib xizmat qiladi. Ziyolilik madaniyati masalalarini o'rganishga bag'ishlangan kollektiv monografiya mualliflari qayd etganidek, «tug'ma qobiliyat o'z holicha hech narsani hal qilmaydi. Bu qobiliyatni rivojlantirish lozim. Bunga faqat ma'lumot olish, ilmiy bilimlar va metodologiyani o'zlashtirish yo'li bilan erishiladi. Shuningdek, qulay umumiy madaniy muhit va individlar ijtimoiy hayotining yaxshi shart-sharoitlari ham zarur. Nihoyat, omad deb atash odat tusini olgan muayyan holatlarning qulay kesishuvi kerak»(3.18).

Ziyolilar - bu jamiyatning ma'naviy, g'oyaviy elitasi; ular odamlarning eng bilimli, madaniy, ma'naviy-axloqiy va tanqidiy konstruktiv fikrlovchi qismidir; zamonaviy jamiyatda hayotning ma'naviy asoslari va yangi axloqiy qadriyatlar asosan ziyolilarning hayotga bo'lgan faol munosabati bilan belgilanadi. Ziyolilarning paydo bo'lishi bilan jamiyatda odamlar va shaxslarning ma'naviy-axloqiy rivojlanishini ta'minlaydigan yangi ma'naviy ta'lim tizimi paydo bo'ldi. Ziyolilar ma'naviyatining genezisi, tabiati, mohiyati va tuzilishini ijtimoiy-falsafiy jihatdan o'rganish milliy ma'naviy madaniyatimizning turli yo'nalishdagi turli xil g'oyaviy va axloqiy ko'rsatmalar mavjudligini ko'rsatdi; ziyolilarning ma'naviy madaniyati ijtimoiy hayotning asosiy elementlarini saqlab qolish va odamlarning kundalik ishlariga yo'naltirishga yordam beradigan yangi hayotiy qadriyatlarning manbaidir.

Ma'naviyat ziyolilarning asosiy hayotiy qadriyatlarini tashkil etadi va u o'z mohiyatini faoliyat, madaniy, psixologik, axloqiy va aksiologik tahlillar orqali namoyon etadigan murakkab ijtimoiy hodisa sifatida tushuniladi. Ma'naviyat kategoriyasining ko'p o'lchovliligi uning ob'ektiv sharoitlar va sub'ektiv omillar ta'siri ostida shakllanishiga bog'liq. Bugungi o'zbek xalqi ziyolilarining ma'naviyatini shakllantirish turli xil qadriyatlar - falsafiy, axloqiy, madaniy, psixologik, diniy, dunyoviy, turli etnik guruhlarning an'analarini sintez qilish asosida rivojlanadi. Hozirgi davrda o'zbek xalqi ziyolilari ma'naviyatining dinamikasi butun jamiyatning ma'naviy holatini aks ettiradi. Bu esa zamonaviy jamiyatning milliylik va umuminsoniylikni o'ziga xos xususiyatlarini hisobga oladigan yangi ma'naviy qadriyatlarni izlash bilan bog'liq holda amalga oshadi.

Xullas, ziyolilik madaniyatini an'anaviy rivojlanish tamoyili asosida yuzaga kelgan ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, ilmiy-texnikaviy o'zgarishlar hozirgi ziyolilik madaniyatini noan'anaviy rivojlanish tamoyillarini takomillashuvida muhim asos bo'lib xizmat qildi. Jamiyat taraqqiyotida ziyolilik madaniyatining noan'anaviy rivojlanish tamoyillari dastlab tabiatshunoslik, texnika va ijtimoiy fanlar sohasida shakllandi. Jumladan, kvant mexanikasining yaratilishi, nisbiylik nazariyasi, maydonning kvant nazariyasi, elementar zarralar fizikasi, molekular biologiya, kibernetika, informatsion nazariya, kimyo fanidagi tadqiqotlarning chuqurlashuvi va fanlar o'rtasida differensiallashuv bilan birgalikda integrallashuvni yuzaga kelishi ilmiy tushuncha va tamoyillarni, metodologiyada yanada murakkablashtirib, uni jozibalashuviga olib keldi. Natijada bugunga kelib bu fanlarning ob'ektlari va tadqiqot predmetlari yanada boyib o'zining takomil bosqichiga borgan sari ko'tarilmoqda. Shu o'rinda bir narsani ta'kidlab o'tish joizki, hozirgi davrda ziyolilik madaniyatini noan'anaviy bosqichini takomillashuviga sabab bo'layotgan sistemaviy-strukturaviy yondoshuv, matematik va kibernetik modellashtirish va genetik tahlil kabilar muhim metodologik ahamiyat kasb etmoqda.

ADABIYOTLARNING RO'YXATI:

1. Isoqov B.R. Ziyolilik mas'uliyati.- T.: «Ma'naviyat» nashriyoti, 2007.-84 b.
2. Siddiqov I.B. Yoshlar intellektual madaniyatini rivojlantirishning ijtimoiy-falsafiy jihatlarini.// Falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. -Toshkent.: 2020. - B.12.
3. Gudkov L., Dubin B. Intelligensiya. - M., 1995. - 18-b.